

S t a n i s l a v S a v i t s k i

**V I R A L L I N E N J A E P Ä V I R A L L I N E N 1 9 5 0 - 8 0 -
L U K U J E N N E U V O S T O K U L T T U U R I S S A**

[Taustaa](#) | [Epävirallisuuden käsitteen historiaa](#) | [Epävirallisuuteen liittyviä käsityksiä](#) |
[Poliittinen vastustus](#) | [Itsenäinen yhteisö](#) | [Andrei Bitovin Pushkinin talo:](#)
[kaksoisagentin tarina](#) | [Viitteet](#) | [Kirjallisuus](#)

T a u s t a a

Keskusta - periferia -paria voidaan pohtia myöhäissosialismin virallisen ja epävirallisen kulttuurin välisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Ajallisina kehyksinä ovat tällöin 1950-luvun puoliväli ja [perestroikan](#) v.1985 tapahtumat.

Neuvostoyhteiskunnan liberalisoituminen, joka alkoi nk. [suojasään](#) aikana 1950-luvun puolivälissä, toi mukanaan kulttuuri-ilmiöitä, jotka olivat yhteiskunnan asettamien rajojen ulkopuolella. Näitä olivat 1950-60 -lukujen "stiljagat" [\[1\]](#) tai kirjailijaryhmät, jotka yrittivät saada teoksiaan julkaistuksi sensuurin ulkopuolella. Samaten tieteelliset seminaarit, joita pidettiin yksityisasunnoissa, jotta välttyttäisiin akateemisten instituutioiden sanktioilta. Myöhäissosialismin historian keskeinen impulssi oli epävirallisten yhteisöjen leviäminen, mikä johti tämän aikakauden päättymiseen - entisen epävirallisen virallistamiseen sekä neuvostosysteemin murtumiseen. Hyljeksityistä tiedemiehistä tuli keskeisiä poliittisia vaikuttajia ([Andrei Saharov](#)), kielletyt kirjailijat julkaisivat johtavissa lehdissä tekstejään ([Aleksandr Solzhenitsyn](#)), ja rockmusiikki, joka aiemmin saattoi elää vain kulttuuritalon taiteellisen harrastustoiminnan puitteissa, valtasi valtakunnan johtavan tv-kanavan. Tämän ajanjakson peruskonflikti kätkeytyy nähdäkseen virallisen ja epävirallisen - keskustan ja periferian - vuorovaikutukseen, ja ne vaihtavat lopulta paikkaa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa.

Ennen tämän vuorovaikutuksen kuvausta käsittelen joitakin metodologisia ja historiallisia kysymyksiä, jotka liittyvät ennen kaikkea epävirallisuuteen, koska nimenomaan se on myöhäissosialismin historian voimatekijä.

Ensin pohdin "epävirallisen" käsitteen historiaa: sen lähtökohtia, kehitystä ja leviämistä.

Toiseksi analysoin tyypillisimpiä epävirallisuuteen liittyviä käsityksiä - mitä tällä sanalla yleensä ymmärretään.

Tämän jälkeen tartun virallisen ja epävirallisen keskinäissuhteisiin, sillä siihen kääriytyivät myöhäissosialismin päätapahtumat, esimerkkinä käytän Andrei Bitovin romaania *Pushkinin talo* ja sen julkaisuhistoriaa.

Epävirallisuuden käsitteen historiaa

Epävirallisen käsite ilmestyi neuvostokulttuuriin 1960-luvun toisella puoliskolla. Ensimmäisen luentoni [\[2\]](#) lopussa puhuinkin jo siitä, että se omaksuttiin englannista ja sitä voidaan pitää myöhäisneuvostokulttuurin länsimaistumisen yhtenä ilmentymänä. Samaan aikaan epävirallinen on synonyyminen yli kymmenen muun tämän yhteisön nimityksen kanssa. Tänä päivänä määritelmien joukko on hyvin runsas: epävirallinen, riippumaton, toinen, nonkonformistinen taide, "underground"-taide (ven. "ande/r/graund"), maanalainen, vastakulttuuri yms. Pyrin kuvaamaan pääpiirteissään tämän synonyymisen kentän, jonka osa myös epävirallisuuden käsite on.

Nimeämisprosessin ja itse yhteisön muodostumisen alku voidaan sijoittaa kirjallisuudessa 1960-luvulle. Ensimmäisiä nimityksiä olivat "maanalainen" kirjallisuus ja "samizdat" (omakustanne). Aivan kuten epävirallisen käsite, nekin tulivat ulkopuolelta. *Maanalainen* kirjallisuus ilmestyi *Grani*-nimisen emigranttilehden sivuilla. Siinä julkaistiin Neuvostoliitosta lähetettyjä tekstejä. 1960-luvun alusta lähtien nämä teokset saivat "maanalaisen" määritelmän huolimatta siitä, että Neuvostoliitossa mitään vastaavaa ei ollut olemassakaan. *Fenix* (1962) [\[3\]](#) oli ensimmäisiä maanalaisia kirjoituskoneella tehtyjä julkaisuja. Ensimmäisten "maanalaisiksi" kutsuttujen joukossa oli myös [Valeri Tarsisin](#) almanakka "Sfinksit" (1965). Myöhemmin tämä käsite levisi laajemmalle, mutta sittemmin sen korvasivat toiset synonyymit.

Samizdatin historia liittyy myös paljossa emigraatioon ja länsimaisten Venäjä-tutkijoiden (sovjetologien) ympäristöön. Käsite oli myöhäinen johdannainen uudissanasta "samsebjazdat" ("itseomakustantaa"), jonka keksi 1940-luvun puolivälissä moskovalainen runoilija [Nikolai Glazkov](#). Glazkov teki pieniä kirjoituskoneantologioita runoistaan ja proosateksteistään, ompeli niistä lehtisiä ja lahjoitti ystävilleen. Nimilehdelle hän kirjoitti itse keksimänsä termin "itseomakustanne" [\[4\]](#).

Samizdatin käsite levisi yleiseen käyttöön 1960-luvun puolivälissä.

Wolfgang Kasack (1988, 344) päivää samizdatin synnyn vuoden 1966 alkuun. Se levisi laajalle emigranttien sovjetologisten julkaisujen kautta, joskin siellä merkitys osoittautui varsin laveaksi: "samizdatilla" tarkoitettiin paitsi kaunokirjallisia tekstejä, myös erilaisia konekirjoitusmuodossa ja valokopioina levinneitä tekstejä [5]. 1970-luvulta lähtien sana "samizdat" alettiin kirjoittaa isolla kirjaimella, ja sille annettiin keskeinen rooli vallanpitäjien ja kriittisesti asennoituneen älymystön välisissä suhteissa [6].

Epävirallisuus kuuluu synonyymien toiseen sukupolveen, joka sai alkunsa 1960-luvun lopussa. Kuten "maalainen" ja "samizdat", se alkoi levitä ulkoisten vaikutteiden ansiosta. Mutta niistä erotuksena se on käänös eurooppalaisessa ja amerikkalaisessa taidekriitikissä esiintyvistä käsitteistä "unofficial art / culture" ja sen neuvostotilanteeseen käyvä sovellus.

Neuvosto-epävirallisuus esiintyi ensimmäistä kertaa amerikkalaiskriitikoiden Paul Sjeklochin ja Igor Meadin kirjassa *Unofficial Art in the Soviet Union* (1967). Jatkossa tämän käännöstermin omaksuivat venäläiset kolmannen emigraation kriitikot. 1970-luvun kuluessa se esiintyi Igor Golomstokin ja Aleksandr Glezerin (1976) artikkeleissa. Vuonna 1977 ilmestyi Golomstokin monografia *Unofficial Art from the Soviet Union*.

Taiteentutkimuksesta epävirallisen käsite omaksuttiin ulkomaiseen ja emigranttien kirjallisuuskritiikkiin. Kaikesta päätellen ensimmäinen tässä yhteydessä oli [Liesl Ujvaryn](#) "epävirallinen neuvostolyriikan" antologia *Freiheit ist Freiheit*, joka ilmestyi v. 1975 Zürichissa. Antologiasta löytyy Igor Holinin, Vsevolod Nekrasovin, Henrich Sapginin, Vladislav Lenin, Vagritsh Vahtshanjanin ja [Eduard Limonovin](#) teoksia. Eduard Limonov (kuten myös Igor Golomstok ja Aleksandr Glezer) on kolmannen emigraation edustaja ja epävirallisuuden aktiivisimpia propagandisteja. Hänen artikkelissaan "Epävirallinen kirjallisuus" vakuutettiin, että "epävirallinen" on paras määritelmä muiden synonyymien joukossa (Limonov 1975a). Toinen kolmannen emigraation edustaja, Konstantin Kuzminski, piti myös "epävirallista" parhaana määritelmänä (Kuz'minskij 1980).

Samoihin aikoihin - 1970-luvun puolivälissä - epävirallisen käsite alkoi levitä Neuvostoliitossakin. Se esiintyi artikkeleissa, joita julkaistiin kirjoituskoneella tehdyissä lehdissä ("Tshasy") tai antologioissa. Esimerkiksi näin kävi leningradilaisen epävirallisen runoantologian *Ostrova* (1982, II) kohdalla. Jatkossa käsite päättyi samaan synonyymiriviin monien muiden

määritelmien kanssa: riippumaton, sensuroimaton, ei-myötäilevä, toinen, kolmas kulttuuri; "underground-kulttuuri, "ande(r)graund", maanalainen, vastakulttuuri jne.

Näin ollen epävirallisen käsite, kuten suurin osa synoonyymeistä, on syntynyt ulkoa käsin - välillisessä kontaktissa emigranttiseen tai neuvostokulttuurin tutkimusyhteisöön (sovjetologit). Se tuli taidekritiikin sanastosta, alkoi levitä ennen kaikkea kolmannen emigraation keskuudessa, mikä kielii tämän yhteisön länsimaistumisesta ja on tietyn epätarkkuuksin rinnakkainen joukolle synonyymejä.

E p ä v i r a l l i s u u t e e n l i i t t y v i ä k ä s i t y k s i ä

Poliittinen vastustus

Yksi laajimmalle levinneistä käsityksistä liittyen epäviralliseen kulttuuriin on poliittinen vastustus, taistelu neuvostovaltaa vastaan. Myytti siitä, että tämä yhteisö oli poliittinen liike, syntyi ja kehittyi emigranttien keskuudessa. Tämä tapahtui ennen kaikkea kirjallisissa piireissä ja liittyi välittömästi "maanalaisuuden" käsitteeseen. Vuonna 1956 *Grani*-lehti julkaisi Antikommunistisen kustantamo 'Posevin' *esityksen* ("obrashtshenie") orjuutetun Venäjän kirjallisuus-, taide- ja tiede-elämän vaikuttajille. Siinä kehoitettiin lähettämään ja välittämään heille tekstejä, joita ei voida julkaista Neuvostoliitossa, koska ne eivät vastaa sensuurin odotuksia.

"Venäläinen *vallankumouksellinen* [kursiivi minun - SS] kustantamo "Posev" on valmis "sallimaan heille tämän mahdollisuuden" ([Obrashtshenie](#) 1965 [7]).

On paljon mahdollista, että tämä "vallankumouksellinen" kehoitus synnytti myytin maanalaisista tekijöistä ja maanalaisesta kirjallisuudesta, vallankumouksellisen liikkeen traditiosta, joka syntyi venäläisten emigranttien keskuudessa 1860-luvulla. On kiintoisaa, että hiukan ennen "Obrashtshenien" julkaisemista *Grani* julkaisi "Kellarin", ensimmäisen osan Fjodor Dostojevskin romaanista *Kirjoituksia kellarista*. On syytä muistaa, että ko. tekstissä esitetään mm. sosialismin kritiikki, ja Dostojevski oli "petrashevskilaisia" ennen ko. romaanin kirjoittamista.

Maanalaisuus ja vallankumouksellis-liberaalinen liike sai Neuvostoliitossa muotoja, jotka eivät muistuta radikalismia lainkaan. Kuten käy ilmi vuoden 1966 *Granin* julkaisusta, Moskovassa alettiin 100 vuoden kuluttua julkaista

uudelleen *Russkoe slovo* -lehteä. *Russkoe slovo* oli "radikaalin demokraattisen liikkeen äänenkannattaja" 1860-luvulla. Lehteä julkaisi 1960-luvulla "Ryleevin klubi", joka sai nimensä dekabristikirjailija [Kondrati Ryleevin](#) mukaan. Ensimmäisen numeron pääkirjoituksesta käy ilmi, että lehti oli "ainoa, jossa "Ryleevin klubi" ilmaisi itseään yli kaksi vuotta toimintansa nimellisestä aloittamisesta". Kesällä 1966 ryhmän toiminta kiihtyi: 13. heinäkuuta "venäläisen vapauden symbolien - Ryleevin, Pestelin, Muravjovin, Bestuzhev-Rjuminin ja Kahovskin - rikollisen teloituksen 140-vuotisjuhlapäivänä" "Ryleevin Klubin" joukkio ilmoitti:

1. pitävänsä klubin pääasiallisena toimintana Ryleevin runoa "[Kansalainen](#)" ja artikkelia "Kulttuuri ja ihminen"
2. valitsevansa "Ryleevin Klubin" hallituksen
3. toimimansa ohjelmajulistuksen "Kulttuuri, totuus, kunnia!" mukaisesti (*Russkoe Slovo* 1967).

Sensuurin ulkopuolella oleva kulttuuri päättyi siis *Grani*-lehden toimesta taisteluun neuvostovaltaa vastaan. Näin toteutettiin itse asiassa samaa vallankumouksellis-liberaalista maanalaista traditiota, joka 1800-luvulla johti neuvostovallan luomiseen. Neuvostoliitossa tämän epävirallisen kulttuurin politisaatiota ei tapahtunut. Dissidentit ja boheemit olivat erillään toisistaan. "[Gaza-nevskin](#)" [8] liikkeen näyttelyjen osallistujilla ei ollut poliittisia tavoitteita. Aikalaisen sanojen mukaan näyttelyn ainoa tulos oli, että puolet esillä olleista taiteilijoista muutti pois Neuvostoliitosta.

Itsenäinen yhteisö

Toinen yhtä laajalle levinnyt käsitys epävirallisesta kulttuurista liittyy sen autonomisuuteen: tämän käsityksen mukaan epävirallinen kulttuuri oli itsenäinen viralliseen neuvostoyhteiskuntaan nähden. On esiintynyt käsityksiä, joiden mukaan pysähtyneisyyden kaudella syntyi kulttuuriyhteisö, joka oli vallanpitäjiin nähden oppositiossa ja riippumaton - ikään kuin sosiaalinen yhdistys, jolla oli ammatilliset tunnusmerkit. Tähän yhteisöön kuuluivat ne, jotka eivät olleet ammattikirjailijoita, kriitikoita tai kulttuuriälymystön edustajia. Kuitenkin on syytä epäillä, oliko kyseessä todellakin itsერიittonen yhteisö, jolla ei ollut suhteita viranomaisiin. Voidaanko sitä esimerkiksi nimittää *alakulttuuriksi* (brittiläisen tutkijan Dick Hebdigen /1979/ terminologian mukaisesti), siis joksikin sosiokulttuuriseksi tilaksi, joka on täysin irrallaan virallisen yhteisön muodostelmista?

Politiikan tutkija Oleg Kharkhordin (1999, 315-317) esittää perustellun epäilyksen siitä, voidaanko myöhäissosialismin epävirallista yhteisöä kuvata Hebdigen termein. Harhordinin mukaan myöhäissosialismissa voidaan puhua alakulttuurista vain jättämättä huomiotta se tosiasia, että ko. ilmiö oli osa virallista yhteisöä. Ja todellakin, aivan kuten virallisiin tahoihin sidoksissa olevat kirjallisuusjärjestöt, niin myös esim. "Klub-81" (v. 1981 perustettu kulttuurijärjestö, joka toimi Dostojevskin kotimuseon yhteydessä KGB:n alaisuudessa) toimivat nimenomaan valtiollisessa viitekehyksessä. Epävirallista yhteisöä ei voida nimittää täysiarvoiseksi sosiaalseksi muodostelmaksi, joka on erillään virallisesta.

Epävirallisen yhteisön aseman määrittelemiseksi on tehty monta yritystä, onnistuneimmalta vaikuttaa Aleksei Jurtshakin selvitys. Kyseenalaistamalla laajalle levinneen käsityksen myöhäissosialismin epävirallisesta kulttuurista oppositionaalisenä [9], Jurtshak osoittaa vakuuttavasti, että kahta toisistaan irrallista yhteisöä ei ollut olemassa. Kulttuurinen, sosiaalinen ja taloudellinen ulottuvuus jakaantui kahteen sfääriin - viralliseen ja sille rinnakkaiseen, jossa elivät keskeisten kaupunkien asukkaat [10]. On ilmeistä, että kyseessä on keskinäinen päällekkäisyys ja läpitunkevuus.

Molempien tutkijoiden argumentit vaikuttavat vakuuttavilta. Valtiovallan ulkopuolisten kulttuuristen ja sosiaalisten ilmiöiden oppositionaalisuus ja itsenäisyys ei ole lainkaan itsestään selvää. Taideyhteisö oli eri tavoin kytköksissä viralliseen elämään. Taiteilija työskenteli elokuvateatterissa ja valmisti samaan aikaan tauluja kotinäyttelyitä varten. Kirjailija tienasi käännöksillä tai lehtiartikkeleilla ja kirjoitti todellista kirjallisuuttaan pöytälaatikkoon (kyseessä on "haltura" eli merkityksettömillä sivutoimilla tienaaminen). Näyttelijä työskenteli valtioneatterissa ja näytteli myös harrastelijastudioissa. Luovan työn tekijät eivät kuitenkaan aina tehneet "päätointaan": rockmuusikko saattoi toimia tutkijana tiedeinstituutissa, monet kirjailijat työskentelivät pannuhuoneissa tai talonmiehinä. Jopa keskeisten taide-elämän tapahtumien epävirallisuus oli kyseenalaista yhteisön edustajien keskuudessa, jotkut heistä kieltäytyivät niihin osallistumasta. Heidän mukaansa kyse oli kompromissista ja neuvostoviranomaisten myötäilystä. Samoin motiivein toimivat kirjailijat, jotka jäivät "Klub-81":n toiminnan ulkopuolelle. Kaksi toistensa läpi tunkevaa virallisen ja epävirallisen ulottuvuutta muodostivat sosiaalisen ja kulttuurisen tilan, jossa epävirallisen kulttuurin edustajat toimivat ja elivät.

**Andrei Bitovin *Pushkinin talo*:
kaksoisagentin tarina**

Ajallisesti nämä ulottuvuudet muodostuvat ja saavat ilmeisiä sosiaalisia muotoja 1960-luvun lopulla. Tämän prosessin kehitystä illustroi erinomaisesti Andrei Bitovin romaanin *Pushkinin talo* luomishistoria. Teoksen kirjoittaminen alkoi samaan aikaan kuin näiden ulottuvuuksien muotoutuminen, ja jatkossa kirjailija hyödyntää niiden keskinäisen tasapainoilun mahdollisuuksia hyvin laajalti.

Andrei Bitovin kuulumista epäviralliseen kulttuuriin määrittää ennen kaikkea kaksi tosiasiaa - Amerikassa "[Ardis](#)"-kustantamossa julkaistu romaani *Pushkinin talo* (Neuvostoliitossa vasta perestroikan jälkeen) sekä kirjailijan osallistuminen epävirallisen kirjallisuuden antologiaan *Metropol'* (1979). Kuitenkin hän oli epävirallisten kirjailijoiden silmissä enemmän tai vähemmän sivullinen, sillä hän kuului Kirjailijaliittoon ja julkaisi säännöllisesti "suojasään" kaudesta lähtien. Andrei Bitovin "epävirallinen ura" alkoi, kun epävirallisuudesta tuli täysiarvoista, 1960-70-lukujen taitteessa. Siihen asti hänet tunnettiin neuvostokirjailijana, "Sovetskij pisatel'" -kustantamon kirjallisuusyhdistyksen kasvatti, neljän kirjan tekijä. Kaiken kaikkiaan onnistunut alku eikä mitään maanalaisen kulttuurin tunnusmerkkejä.

Aluksi *Pushkinin talosta* suunniteltiin virallista tekstiä. Vuonna 1964 Bitov alkoi kirjoittaa kertomusta, joka vähitellen kasvoi romaniksi *Talo*. Hän palasi tekstiin kerta toisensa jälkeen ja vuonna 1968 päätti ehdottaa kirjan kustantamista leningradilaisessa "Sovetskij pisatel'" -kustantamossa. Kirjailija sai ennakon, ja käsikirjoituksen luovutuspäiväksi sovittiin vuoden kuluttua. Alkoi vuosia kestävä kustannusseikkailu.

Tarkalleen vuoden kuluttua Bitov, joka ei ollut ehtinyt sada romaania valmiiksi, pyysi jatkoaikaa työn loppuunsaattamiseksi. Kustantaja myönsi vielä vuoden. Vuoden päästä tilanne toistui jälleen. Saatuaan joitakin jatkoaikoja Bitov luovutti tekstin kustantajalle syksyllä 1971. Tuttu toimittaja auttoi jälleen selviämään ongelmista. Tekijän annettiin työstää teksti loppuun ja määrättiin esittämään lopullinen teksti yhdeksän kuukauden kuluessa.

Tällä välin Bitov keksi kirjoittaa romaaniin kommentaareja ja yritti saada sen johonkin toiseen kustantamoon, esimerkiksi moskovalaiseen "Sovremennik"-kustantamoon. Jonkin ajan kuluttua "Sovetskij pisatel'" ilmoitti viimeisen jatkoajan, jonka jälkeen asetettaisiin piste *Pushkinin talon* julkaisemattomuustarinalle. Vuonna 1974 Bitov ja kustannustoimittaja ehdottivat, että romaanin julkaiseminen korvattaisiin uusintapainoksella

aiemmasta romaanista. Tämä oli yksi neuvostokustantamoiden käytännöistä: ei valmiiksi saatetun tekstin asemesta julkaistiin uudelleen jo kerran julkaistu teos. Seurauksena ilmestyi uusi painos *Seitsemän matkaa* -nimisestä teoksesta. *Pushkinin talo* pääsi näin kunnialla pois kustantamosta, ohi sen johdon ja välttämättä toimittajien korjaukset.

Tällä välin romaani alkoi elää itsenäistä epävirallista elämäänsä. Bitov alkoi julkaista romaanin katkelmia neuvostoliittolaisissa kirjallisuuslehdissä 1970-luvun alusta. Samaan aikaan käsikirjoitus lähetettiin ulkomaille, ja Bitov solmi tuttavuuden "Ardis"-kustantamon päätoimittajan Carl Profferin kanssa, joka suostui painamaan romaanin.

Sillä aikaa kun *Pushkinin talon* amerikkalainen julkaisu valmistui, kehittyivät tapahtumat virallisella puolella yhtä kaikki räväkästi. Romaania julkaistiin fragmentaarisesti neuvostolehdistä "Zvezda", "Aurora", "Druzhba narodov", "Voprosy literatury". Romaani synnytti uusia tarinoita ja tekstejä. Niissä esiintyivät julkaisemattoman romaanin sankarit. Kaikesta vastustuksesta huolimatta romaani ilmestyi kokonaisina itsenäisinä fragmentteina eri lehdissä. Niistä syntyi yhtenäinen romaanisarja *Nuori Odojevtsev. Romaanin sankari*, joka myöhemmin ilmestyi Bitovin kirjassa *Ihmisen päivät*. Kokonaisuudessaan romaania ei julkaistu. Kustantamot ja lehdet kieltäytyivät painamasta sitä. Teksti hylättiin niin "Sovremennik"-kustantamossa kuin "Novyj mir" ja "Druzhba narodov" -lehdissäkin.

Romaanin epävirallinen kohtalo kehkeytyi onnistuneesti. Vuonna 1978 kirja ilmestyi "Ardisin" kustantamana. Kustantajan esipuheesta, jonka itse Bitov kirjoitti, kävi ilmi, että romaani oli julkaistu ilman tekijän lupaa tai tietoa. Tämän esipuheen varjolla Bitov loi itselleen ovelan alibin, joka esti KGB:tä syyttämästä häntä mistään. Romaanin käännökset ilmestyivät paljon ennen kuin se julkaistaan Neuvostoliitossa. Ensimmäinen käännös ilmestyi ruotsiksi 1980-luvun alussa, sitten saksaksi, suomeksi (1983), englanniksi (1988 samanaikaisesti Englannissa ja Amerikassa) ja ranskaksi. Romaani täydellinen versio kommentaareineen ilmestyi Neuvostoliitossa vasta vuonna 1989.

Pushkinin talon historia on kahtalainen. Romaanin teksti julkaistiin fragmentaarisesti lehdistössä ja leviää samizdat-versiona. Tekijä yritti julkaista romaanin Neuvostoliitossa, mutta oli samanaikaisesti yhteistyössä ulkomaalaisten kustantamoiden kanssa. Hän oli siis epävirallisen kirjailijan asemassa, mutta samaan aikaan julkaisi myös muita teoksiaan Neuvostoliitossa. Andrei Bitov rakensi leikin näiden kahden ulottuvuuden

välille, ja perestroikan myötä epävirallisen maineen omaavasta muotikirjailijasta tuli tunnustettu virallinen kirjailija. *Pushkinin talo*, siinä kuin *Tohtori Zhivago* tai *Vankileirien saaristo* kuului niiden kiellettyjen teosten joukkoon, joiden julkaiseminen perestroikan jälkeen oli erittäin tärkeää. Andrei Bitovin tie on varsin tyypillinen myöhäissosialismin historiassa. Tänä aikana epävirallinen kulttuuri muotoutui, siitä kehittyi merkittävä kulttuuri-ilmiö, ja se päättyi siten, että vastikään epävirallisena pidetty kulttuuri korvasi viimeisten neuvostovuosikymmenten virallisen kulttuurin. Andrei Bitovin romaanin tarina rekonstruoi 1900-luvun viime vuosikymmenten keskeisen historiallisen tapahtumaketjun omalla tavallaan.

Samanaikaisesti voidaan väittää, että Bitov onkin vastaesimerkki, esimerkki aivan päinvastaisesta. Hän kuului liberaaliin viralliseen kulttuuriin samalla kun oli olemassa myös alkuperäinen oppositionaalisuus ja riippumattomuus. Mutta ei pidä unohtaa, että itsenäisenä yhteisönä epävirallista taideyhteisöä ei voida pitää 1960-luvulla, jolloin se oli hajaantunut ja pirstaloitunut, saati myöhemminkään.

Bitov, kuten myös "Klub-81":n jäsenet ja jopa sen ulkopuolelle jääneet taiteilijat, oli sidoksissa virallisen ja epävirallisen vuorovaikutukseen, jossa ei ollut kyse poliittisesta oppositiosta tai sosiaalisesta autonomiasta. Tämä vuorovaikutus oli kulttuurinen symbioosi ja molemminpuolista kulttuurista loiselämistä. Huolimatta siitä, että epävirallisen käsite (ja muut synonyymit) muodostui ulkoa käsin riippumattoman vaihtoehtoisen yhteisön nimityksiksi, epävirallisen ja virallisen ulottuvuudet olivat erottamattomat toisistaan. Myöhäissosialismin aikana keskusta oli vailla kohdennusta. Niiden välisiä suhteita on vaikea kuvata oppositiona tai autonomisuutena. Keskusta oli levittäytynyt pitkin periferiaa.

Viitteet

[1] Stiljagat (suomalainen vastine voisi olla "lättähatut") olivat nuorisokulttuurin varhaisia edustajia Neuvostoliitossa, esiintyivät kaduilla ja tanssipaikoissa. Stiljaga-älyköt harrastivat mm. Hemingwayn kirjallisuutta.

[2] Ks. Savitski, S. "[Dada ja surrealismi myöhäissosialismin epävirallisessa kulttuurissa](#)".

[3] *Fenix* oli kirjoituskoneella tehty runoantologia, yksi ensimmäisistä samizdat-teoksista, ks. esim. [Juri Galanskov](#).

[4] Daniel' 1994; Samizdat 1997: 12, 372.

[5] Dolinin 1993.

[6] Daniel' 1994

[7] Ko. linkki sisältää siis viitteen v. 1965 julkaistuun "obrashtshenieen", kun alkuperäinen (josta on puhe) julkaistiin siis v. 1956. *Grani*ssa julkaistiin esitystä miltei samansisältöisenä vuosi vuoden perään.

[8] Gaza-Nevski -kulttuuriksi kutsutaan epävirallisten taiteilijoiden liikettä, joka järjesti näyttelyt Dom Kultury Gazassa (1974) ja DK Nevskissä (1975).

[9] Ks. Cushman 1995, 8.

[10] Yurchak 1997, 161-188.

KIRJALLISUUS

1. Lähteet

Antologija novejshej russkoj poëzii "U Goluboj laguny". Newtonville 1980-1986. V 9 t.

Bitov, Andrei. *Pushkinskij dom*. SPb, 1999.

Glezer, Aleksandr. "20 let spustja (Zametki o russkih hudozhnikah-nonkonformistah). *Kontinent* 6, 1976: 389-409.

Grani.

Daniel', Aleksandr. "Istorija samizdata". *Gosbezopasnost' i literatura: Na opyte Rossii i Germanii (SSSR i GDR)*. Moskva, 1994: 93-104.

Dolinin, Vjatsheslav. "Leningradskij perioditscheskij samizdat serediny 1950-1970-h godov". *Samizdat (Po materialam konferentsii "30 let nezavisimoj petshati" 1950-80 gody"*. Sankt-Peterburg, 25-27 aprelja 1992 g.). Sankt-Peterburg, 1993: 3-21.

Kuz'minskij Konstantin. Ot sostavitelja. *Antologija novejshej russkoj poëzii "U Goluboj Laguny"* 1. Newtonville, 1980: 20-21.

Limonov, Eduard. "Neofitsial'naja literatura". *Novoe Russkoe Slovo* (7 dekabnja), 1975: 5.

Obrashtshenie antikommunistitsheskogo izdatel'stva "Posev" k dejateljam literatury, iskusstva i nauki poraboshtshennoj Rossii. *Grani* 32, 1956: 3-6.

"Russkoe slovo" - literaturnyj i obshtshestvennyj zhurnal. Moskva 1996 g. *Grani* 66, 1967: 3-4.

Samizdat 1997: *Samizdat veka*. Sost. A.I. Streljanyj, G.V. Sapgir, V.S. Bahtin, N.G. Ordynskij. M.-Mn., 1997.

Freiheit ist Freiheit. Inoffizielle Sowjetische Lyrik. Zurich, 1975.

Golomstok Igor, *Unofficial art from the Soviet Union*. London. 1977.

Sjeklocha Paul & Mead Igor, *Unofficial art in Soviet Union*. Berkeley, 1967.

2. Samizdat:

Ostrova. Antologija leningradskoj neofitsial'noj poëzii. Leningrad, 1982.

Tshasy. Literaturnyj perioditsheskij zhurnal.

3. Tutkimuskirjallisuus:

Hebdige D., *Subculture: The Meaning of Style*, London, 1979.

Iz istorii leningradskoj nepodtsenzurnoj literatury. 1950-1980. Sankt-Peterburg, 2000.

Kasack Wolfgang, *Dictionary of Russian Literature Since 1917*, New York, 1988.

Kharkhordin Oleg. *The Collective and the Individual in Russia. A Study of Practices*. Berkeley, 1999.

Samizdat. (Po materialam konferentsii "30 let nezavisimoy petshati. 1950-80-e gody". Sankt-Peterburg, 27-27 apr. 1992 g.). Sankt-Peterburg, 1993.

Savitskij, S. "Iz arhiva Entuziasta". *Rossia-Russia* 1 [9], 1998.

Savitskij, S. "Kak postroili "Pushkinskij dom": Dos'e, Bitov, A. *Pushkinskij dom*. Sankt-Peterburg, 1999.

Savitskij, S. "Polosa prepjatstvij: formirovanie leningradskoj neofitsial'noj literatury". *Studia Russica Helsingiensia et Tartuensia* VII [20]. Helsinki 2000.

Savitskij, S. "70-e: trudnoe utro posle shumnogo prazdnika". *Ptshela* 12, 1998.

Yurchak Alexei, The cynical reason of late socialism: power, pretense, and the anekdot, *Public culture*. v.9. n.2, 1997, P.161-188.